Переклад А. Содомори

ДІЙОВІ ОСОБИ

ПОСЕЙДОН

АФІНА

ГЕКАБА

ХОР ТРОЯНСЬКИХ ПОЛОНЯНОК

ТАЛФІБІЙ

КАССАНДРА

АНДРОМАХА

МЕНЕЛАЙ

ЄЛЕНА

Дія відбувається в ахейському таборі після зруйнування Трої.

ПРОЛОГ

Біля входу в намет — простерта на землі Г е к а б а.

ПОСЕЙДОН

(появляючись на орхестрі)

Із вод егейських, що легкими танцями

Так гарно їх мережить нереїд гурток,

Сюди прибув я нині — Посейдон морський.

Відтоді, як ми з Фебом із камінних брил

Довкола Трої мури під висок звели,

Дивлюсь ласкавим оком я на місто це,

Що ось димить і гине, в прах повержене

Аргів'ян військом. Бо ж Епей, з Парнасу муж,

Фокеєць, хист Паллади запозичивши,

10] Коня зладнав, ущерть оружжям повного,

І згубний витвір тут же ввів у місто він.

Ітиме потім слух про "дерев'яного

Коня", що стільки ратищ у нутрі таїв…

Гаї принишкли; храми — кров'ю повняться,

А на жертовник Зевса, стража вогнища,

Пріам упав і душу, старець, видихнув.

Майно фрігійське, повні скрині золота

Ахейці вже вантажать; тільки б вітру їм

Діждатись ходового — і тоді б вони, —

20] Вже ж десять літ минуло, — жон, дітей своїх

Побачили, з походу повернувшися.

А я, аргоській Гері уступаючи

Й Афіні, що пліч-опліч на фрігійця йшли,

Лишаю славну Трою й вівтарі мої,

Бо як спустіє місто, то й богам нема

Ні честі, ані шани: дбати нікому.

Лунає над Скамандром полонянок плач —

Уже розподіляють їх за жеребом:

В Аркадію пливтимуть, у Фессалію,

30] Або в Афіни — щоб вожді втішалися,

Тесеєві нащадки. А в наметі цім —

Троянки, що без жереба призначені

Чільним провідцям війська; й Тіндаріда тут,

Єлена, — заслужила буть рабинею!.. [201]

Та хто б хотів побачить найнещаснішу —

Гекаба ось, мов мертва, на поріг лягла

Й за багатьма своїми сліз багато ллє:

Вже й Поліксена, донька, на Ахілловій

Могилі впала в жертву. Вже Пріам поліг

40] І діти, а Кассандру — ту, що Феб її,

Шалену, кинув, — Агамемнон силою

Для втіх собі готує — бога й честь забув.

Прощайте, місто й вежі гладко тесані,

Колись щасливі!.. Коб не донька Зевсова,

Паллада, ви ще довго височіли б тут.

Появляється Афіна Паллада.

АФІНА

Дозволь, найближчий мого батька родичу,

Серед богів могутній і шанований,

Колишній гнів забувши, слово мовити.

ПОСЕЙДОН

Й питать не варто: спілкування з рідними,

50] Володарко Афіно, звеселяє нас.

АФІНА

Хвалю твою прихильність. Що скажу тобі,

Владико моря, — нас обох стосується.

ПОСЕЙДОН

Нове якесь веління ти несеш мені

Від Зевса-батька чи від когось іншого?

АФІНА

Та ні. Турбує Троя, де зустрілись ми:

Мою — з твоєю об'єднати б силою…

ПОСЕЙДОН

Звільнивши серце від злоби колишньої,

Спішиш до Трої — до сумного погару?..

АФІНА

Не відхиляйсь од діла. Чи погодишся,

60] Щоб ми здійснили разом, що задумала?

ПОСЕЙДОН

Охоче. Та спочатку ось таке з'ясуй:

З ахейцями ти разом чи з фрігійцями?

АФІНА

Троянців, хоч карала, — звеселю тепер,

Ахейцям — нещасливе дам повернення.

ПОСЕЙДОН

То що ж такі мінливі в тебе настрої:

Стрибаєш од любові — й до ненависті. [202]

АФІНА

Мій храм і я — в зневазі. Не чував про те?

ПОСЕЙДОН

Авжеж: Аякс Кассандру, мов рабу, тягнув.

АФІНА

Ахейці ж хоч би словом присоромили.

ПОСЕЙДОН

70] Але з твоєї ж ласки Іліон взяли…

АФІНА

Зате з тобою нині їх карати рвусь.

ПОСЕЙДОН

Мене вмовлять не треба. Що надумала?

АФІНА

Поверненням нещасним хочу вдарить їх.

ПОСЕЙДОН

Іще на суходолі чи між хвиль морських?

АФІНА

Коли відсіль додому морем пустяться.

Тоді-то Зевс і зливу, й град розгонистий

Зішле на них і хмару, мов смола, густу.

Ще блискавку вогненну обіцяв мені,

Щоб розметать ахейців, кораблі спалить.

80] І ти не поскупися — аж до дна схитни

Глибінь егейську, хай вирує, піниться.

Евбейську гавань позагачуй трупами,

Хай сотому закажуть, як осквернювать

Мою святиню славну, й не лише мою.

ПОСЕЙДОН

Хай так. І тут не треба вже розводитись.

Гойдну всю хлань егейську — й охололими

Тілами мореплавців скелі Делосу

Міконське побережжя, далі й Лемнос весь

І передгір'я каферейське всіються.

90] Рушай же на Олімп свій; з рук отця прийми

Його гримучу зброю й на ту мить чекай,

Коли аргосці відпливуть од берега.

Афіна зникає.

Який же нерозумний, хто міста бере,

Могили, храми, все святе спустошує! —

Він завтра сам же не мине загибелі.

(Зникає). [203]

ГЕКАБА

(намагаючись піднятися)

О нещасна, чоло від землі одірви,

Не хили вже ти шиї — ні Трої нема,

Ні володарів Трої — все прахом пішло!

Перемінливій долі корись хоч-не-хоч:

100] Як за хвилею, — так і за нею пливи,

Не греби, нерозсудна, супроти життя,

Проти хвиль: за керманича — доля.

Гай-гай!.. Гай-гай!..

Вже й не знаю, на що б мені глянуть без сліз:

Ні вітчизни, ні мужа, ні діток моїх…

Нагромаджене предками пишне майно

Мов з водою спливло нині — сліду нема.

Чи мовчати мені,

Чи ридати?.. Та що з тої туги-журби?

110] Нещаслива ж я! Гнеться сама по собі

Моя спина додолу. Знесилена вкрай,

На камінному ложі, простерта, лежу.

Моя голово зболена! Скроні мої!..

Занімілі боки!.. Все б хитатись мені

Усім тілом отак — то сюди, то туди,

Догоджаючи слізній печалі-журбі,

Все б хитатись отак… Видно, муза своя

І в знедолених є — вони з болю того

Наболілу висновують пісню.

Строфа

Судна стрімкі, бистрохідні,

Що до Трої священної рушили

Через море пурпурне, лишивши

Тиховодні затоки Еллади далекої,

Під звуки флейт лиховісних,

Під оклики сурем лунких

Прив'язь надійну — Єгипту виріб —

Тут закріпили, у гавані нашій, —

Усі поклялися вернути

Жону Менелая — Еврота ганьбу,

Кастора, брата, сором,

Ту, що Пріама,

Батька п'ятдесяти синів,

Із світу звела,

Ту, що й мене, безталанну Гекабу,

Скинула в прірву горя…

Антистрофа

Горе мені!.. Де сиджу я?..

Край намету вождя Агамемнона — [204]

Мушу стати рабою на старість!..

Сиву голову з болю обстригла, спотворила…

140] О ви, міднозбройних троянців

Дружини, їх доні сумні,

Та й ви, наречені, злощасні діви,

Гляньте довкола — одна лиш пустеля:

В диму наша Троя — ридаймо!..

Мов птиця, почувши писк пташат,

Пісню почну; одначе,

Не ту, що, бувало,

На Пріамів опершися жезл,

Нею славила я

150] Світлих богів, а стопою тим часом

Лад одбивала фрігійський.

ПАРОД

З намету виходить перша половина хору.

ПЕРША ПОЛОВИНА ХОРУ

Строфа І

Що, Гекабо, за крик? Що за плач такий?

Що за подія?.. З намету, здаля,

Чую: лунає лункий твій лемент.

На троянок жах, наче смерч, упав,

Душі їм зціпив — ридають гуртом

Над своєю недолею в шатрах.

ГЕКАБА

О доні! На суднах аргоських уже

Весляр за весло береться.

ПЕРША ПОЛОВИНА ХОРУ

Ой, годино лиха!..

160] Що надумали? Горе! В морську далину

Повезуть мене, бідну, з вітчизни?

ГЕКАБА

Не знаю… Та жду біди.

ПЕРША ПОЛОВИНА ХОРУ

Гай-гай!.. Гай-гай!..

Про важкі свої біди почуєте ви,

Нещасливі троянки. Виходьте ж усі —

Вже в дорогу зібрались аргосці.

ГЕКАБА

Ой-ой!..

Лиш не виводьте сюди [205]

Божевільну Кассандру,

Доньку, на глум аргосцям —

170] Болем біль мій не множте.

Пропала ти, Троє нещасна!

Нещасні й ті, що лишають тебе

Навіки — живі чи мертві!

З намету виходить друга половина хору.

ДРУГА ПОЛОВИНА ХОРУ

Антистрофа I

Із намету тремтливо ступаю крок,

Агамемнона бранка, й почути боюсь

Од тебе, владарко: чи вбити мене

Рішили аргосці?.. Чи в путь морську

Вже готові, ударивши веслами,

Повести бистрохідні судна?..

ГЕКАБА

180] О доню, ще тільки займалось на світ,

Я мліла вже тут із жаху.

ДРУГА ПОЛОВИНА ХОРУ

А чи вісник данайський прибув уже?

Кому слугуватиму, бідна?..

ГЕКАБА

На жереб недовго ждать...

ДРУГА ПОЛОВИНА ХОРУ

Гай-гай!..

Хто з аргосців мене або з фтійських мужів

За рабу собі візьме? Чи в край острівний

Повезе хтось — далеко від Трої?..

ГЕКАБА

Ой-ой!..

Де ж то і в кого служить

Буду я, сивочола —

190] Трутень, померлої образ,

Тіней зблідлих подоба?..

Поріг пильнуватиму в сінях?

Чужих дітей забавлятиму...я —

Вчорашня владарка Трої?..

ХОР

Строфа II

Гай-гай! Гай-гай! Чи стане сліз,

Щоб долю таку оплакать?..

За верстатом ідейським не ткать мені, [206]

Не брати човника в руки.

Востаннє дивлюсь я на рідних своїх,

200] Востаннє. Ще важчої долі я жду:

Чи з ахейців кому буду в ложі служить, —

Хай та ніч буде проклята й доля! —

Чи з Пірени, священних черпаючи хвиль,

Я носитиму воду — рабиня з рабинь.

О якби пощастило потрапить

У славетний, блаженний Тесеїв край!..

Тільки б вирів Еврота не бачить,

Де ненависна всім нам Єлена живе,

Де в неволі зустріти б мені довелось

210] Менелая, що Трою спустошив.

Антистрофа II

Пенеєм омитий священний край,

Олімпа підніжжя славне,

Де всього у достатку є — чула я —

Де ниви рясноврожайні, —

Туди б подалась я, коли б не змогла

Ступить на Тесеєву землю святу.

Чи в країну Гефеста, де Етна-гора,

Що напроти рівнин фінікійських,

Гір Сіцілії матір; я чула, що їй,

220] Переможній, належить почесний вінок.

Чи в місцевість, що всім вона видна,

Хто судном борознить іонійську хлань,

Де пливе з-поміж рік найславніший,

Що русяве волосся в огненно-руде

Перемінює — Кратій; залюднений край

Він нектарними росами живить.

ЕПІСОДІЙ ПЕРШИЙ

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Та вжб он од війська данайського

Йде вісник сюди, з новиною йде

Розгонистим кроком. Ой, що ж то нам

230] Він несе? Що накаже? Уже ж бо ми —

Під ярмом дорійського краю…

Входить Т а л ф і б і й.

ТАЛФІБІЙ

Не раз, Гекабо, я до Трої шлях верстав —

Ти знаєш це — як вісник війська грецького.

Давно тобі відомий; нині рішення

Загальне я, Талфібій, сповіщу тобі. [207]

ГЕКАБА

Ось чого, жінки-троянки,

Я боялася давно!..

ТАЛФІБІЙ

Уже вам жереб випав. Це жахало вас?

ГЕКАБА

То куди ж то плисти? В фессалійський край,

240] у кадмейський чи фтійський судилось нам?

ТАЛФІБІЙ

Попливете у різні: згідно з жеребом.

ГЕКАБА

То в чиїх ми руках? Хоч одній із нас

Доля всміхнеться ще?

ТАЛФІБІЙ

Скажу по черзі, не гуртом запитуйте.

ГЕКАБА

Хто ж то дочку мою волею жереба

Вибрав — Кассандру бідну?

ТАЛФІБІЙ

Як дар окремий Агамемнон взяв її.

ГЕКАБА

Щоб гордій спартанці служкою буть?..

Горе! Горе нам!..

ТАЛФІБІЙ

250] О ні! Щоб ложе потай розділяти з ним.

ГЕКАБА

Діві Феба, котра в Злотоволосого

Честі вдостоїлась жити безшлюбною?..

ТАЛФІБІЙ

Владар жагою сповнивсь до пророчиці.

ГЕКАБА

Доню! Священні ключі відкинь!

Пишні зірви плетениці

З тіла стрункого — дівочий вбір!

ТАЛФІБІЙ

Хіба не честь для неї — ложе владарське?

ГЕКАБА

Де ж моє інше дитя — доня, що з рук моїх

Тільки-но вирвана? [208]

ТАЛФІБІЙ

260] Це ти про Поліксену чи про кого ще?

ГЕКАБА

Про неї. З ким же зв'язав її жереб?

ТАЛФІБІЙ

З могилою Ахілла: їй прислужиться.

ГЕКАБА

Для могили слугу я на світ привела!..

Однак, що за звичай такий,

Мій друже, у греків, що за обряд?

ТАЛФІБІЙ

Тій добре вже. Вважай її щасливою.

ГЕКАБА

Що я чую?.. Виходить, живе ще вона?

ТАЛФІБІЙ

Такий їй жереб випав — бід позбутися.

ГЕКАБА

А що спіткало, скажи,

270] Андромаху нещасну,

Ту, що за Ректором мідянопанцирним?

ТАЛФІБІЙ

І цю, як дар окремий, взяв Ахілла син.

ГЕКАБА

Кому ж то я мушу служить,

Що голову вниз хилю

І не ступлю, стара, й кроку без палиці?

ТАЛФІБІЙ

Володарю Ітаки — Одіссеєві.

ГЕКАБА

Гай-гай!..

Бий голову обстрижену!

Нігтями ріж, до крові зранюй лиця!

280] Нещасна я!..

Нечестивцю тому, облуді

Слугувать мушу —

Права зневажнику, змію лукавому,

Що геть усе перекручувати звик,

Управний в брехні, двоязикий,

Рад ворожнечею дружбу затруювать?..

Оплакуйте, гроянки,

Мене, бездольну! Пропала я! [209]

Мій жереб серед жеребів —

290] Найнещасливіший!..

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Вже знаєш ти про себе. А мені за ким

В Ахею чи в Елладу, полонянці, йти?

ТАЛФІБІЙ

(не відповідаючи)

Гей, хто там, слуги! Час Кассандру вивести,

І то чимшвидше, хай до рук володарю

Віддам її найперше; далі й інших всіх,

Як випав жереб, одпроваджу власникам.

(Дивиться на намет).

А що ж то із намету валить дим густий?

Троянки щось там палять усередині,

Коли негайно з цього краю треба їм

300] Рушати в Аргос. Чи в огні задумали

З собою покінчити? Й не дивуюся:

Для вільного неволя — гірш загибелі.

Та відчиніть же! Щоб не звинуватив хто,

Що їм поміг я, а нашкодив — еллінам.

ГЕКАБА

Яка пожежа? Що ти? То дочка моя,

Кассандра, повна шалу поспіша сюди.

Вбігає Кассандра з пломеніючим факелом.

КАССАНДРА

Строфа

Світла-но, світла дай!..

Вище!.. Сюди світи!..

Ось так... Ось так!..

310] Хай заясніє храм!

Гіменею, володарю мій!

Ось він, щасливий жених!

Щастя й мене, молоду, —

Ложе владарське — жде!

До шлюбу стану в Аргосі,

Гіменею, володарю мій!

І поки, ненько, тужно голосячи,

Ти і за батьком тут,

І за вітчизною,

320] Що мила серцю, сльози ллєш, —

То я, святкуючи свій шлюб,

Вогні свічу весільні,

Хай блиск ген — до зір б'є

На твою, Гіменею, честь!

Ще й ти світлом осяй, Гекато нічна, [210]

Як і годиться,

Діви чистої ложе!

Антистрофа

Вище ногою змах!

Вихором хор веди!

330] Евой! Евой!..

Як у щасливі дні,

Коли славний мій батько ще жив.

Танцем священним цим,

Фебе, ти сам покеруй!

Я — послужу тобі

У храмі, лавром вінчанім,

Гіменею, володарю мій!

Танцюй же, мати! Землю стопою в лад

Легко вдаряючи,

340] Слідом за мною ти

У мірнім танці вихиляйсь.

Гукайте ж: Гіменею, гей!

Вітайте наречену,

Хвалу їй співайте.

Ви ж, дівчата-фрігіянки

Святково вбрані! Прославте того,

З ким мені доля

Нині побратись веліла.

ХОР

Не думаєш, владарко, зупинить її,

350] Шалену? Ще в ахейський табір кинеться!

ГЕКАБА

Вогнем своїм, Гефесте, дні весільні ти

Освітлюєш, а нині — радше похорон.

Такі були надії!.. Ой, не думалось,

Що під аргоським списом, полонянкою,

Колись ітимеш заміж, моя доненько!..

Віддай мені свій факел: не несеш його —

Наосліп ринеш; як була нестямною —

Такою, бачу, все ще залишаєшся.

Внесіть же смолоскипи! Не до співу тут

Весільного, троянки, — слізьми вмийтеся!

КАССАНДРА

Перемогла я, ненько! Тож чоло моє

Вінчай і шлюбом утішайсь володарським!

Веди ж мене, а раптом опиратимусь —

Жени. Коли на небі Локсій є-таки,

То вождь ахейців, Агамемнон, матиме

Жону ще гіршу, ніж Єлена-зрадниця.

Уб'ю зухвальця, розметаю дім його, [211]

За батька й за братів своїх помстившися.

Про інше змовчу: про топір, що з розмаху

Мені вженеться в шию, й не мені лише;

Про вбивство неньки — мого шлюбу наслідок,

Про рід Атрея, що безслідно згине весь…

Додам, що Трої більше щастя випало,

Аніж ахейцям, — не настільки шал мене

Вповив, щоб я в прийдешнє не проглянула, —

Через одну лиш жінку, через хіть її,

Через Єлену — стількома пожертвувать!..

А вождь — і де ж той розум? — за ненависне

Віддав щонаймиліше: дітьми, затишком

380] Він брату поступився — через жінку ту,

Яка себе так радо дала викрасти!..

На берегах Скамандра свою смерть вони

Знайшли — не в обороні краю рідного,

Твердинь високовежних. їх Арес побив —

І діток не побачать; тіла саваном

їм не обгорнуть жони — у землі чужій

Лежать. Та й на вітчизні не відрадніше:

Ті — вдовами померли; ці — самотні вже,

Хоч і ростили діток; над могилкою

390] Узлити кров жертовну буде нікому.

Хвали такої справді заслужив похід.

А про гидке помовчу; красномовності

В ганебній речі муза хай не дасть мені.

Троянці ж — світ не знає слави вищої —

Померли за вітчизну. Списом пройнятих

Відносили додому друзі мертвими:

Оплаканих своїми, як і слід було,

Земля їх окривала рідна, батьківська.

А ті з фрігійців, що в бою не впали ще,

400] Весь час бували дома — з дітьми, жонами,

Чого ахейський воїн був позбавлений.

За Ректором сумуєш. А послухай-но:

Як воїн наймужніший в поєдинку впав,

І то через ахейців, що пішли на нас:

Сиділи б дома — спала б мужність Ректора.

Паріс взяв доньку Зевса; якби іншу взяв —

Нікому не відомих мав би родичів.

Отож розумний хай війни сторониться,

А почалась — за край свій хай життя кладе:

410] Такому — слава; сором — боязливому.

Тож ні вітчизни не оплакуй, матінко,

Ні мого шлюбу: всіх, котрі ненависні

Мені й тобі, заміжжям цим я вигублю.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Своє ж домашнє горе ти на сміх береш,

А віщування, ой, навряд чи сповниться! [212]

ТАЛФІБІЙ

Якби сам Локсій шалом не вразив тебе,

То ти безкарно не могла б вождів моїх

Такими от словами. виряджать відсіль.

Хто славен і розумний лиш в очах людей,

420] Такий нічим не кращий від нікчемного:

Ось той найвищий владар усееллінський,

Атрея син, не іншу, лиш нестямну цю

Облюбував, Кассандру. Хоч і вбогий я,

На шлюб такий нізащо б не погодився.

А ти — я ж бачу: розум твій затьмарений, —

Пускай слова на вітер: земляків хвали,

Клени — аргосців. Але все ж пора тобі

До суден. Гарна пара для володаря!..

А ти, як тільки син Лаерта знак подасть,

430] Гекабо, підеш. Чесній слугуватимеш —

Це скаже кожен, хто на Трою вирушив.

КАССАНДРА

А раб — рабом! Чи ж варто називати їх

Окличниками? Весь же люд ненавидить

Підручного державців та володарів!

Сказав ти ось, що мати в Одіссеїв дім

Рабинею увійде. Як же ж буть тоді

З пророцтвом Феба? Тут їй вмерти суджено.

Промовчу вже про інше: сором мовити.

Нещасний! Він не знає, що то жде його!

440] Мої і всіх фрігійців муки золотом

Назве: додавши до десятка ще один

Десяток років, сам додому вернеться.

Та перед тим — Харібда буде спінена

Між скель; Кіклоп, що м'ясо їсть невареним

У диких горах; Кірка — на свиней вона

Мандрівців обертає; лютий моря гнів;

Звабливий лотос; ще телиці сонячні,

Що так нежданo голос подадуть колись

Гіркий для Одіссея… Скажу коротко:

450] Живим в Аїд подасться; хвиль уникнувши,

Застане в своїм домі безліч бід нових.

Але що про Одіссея довго тут розводжуся?

Ну, йдемо! Спішу в Аїді шлюб узяти з женихом.

Злу людину — зле схоронять: не при дні — вночі тебе

Вожака данайців, кинуть — що ж то з тих твоїх пишнот?

І мене на той же паділ — труп оголений — жбурнуть,

Де потік бурлить похмурий, при могилі жениха,

Щоб голодний ворон очі жриці Фебовій склював.

О стрічки мої пророчі, наймилішого з богів

460] Дар солодкий! Свят чудових більш мені не святкувать.

Я зриваю вас — прощайте! — поки тіло чисте ще, —

З вітром хай летять до тебе, віщувань володарю! [213]

Де судно вождя? Куди я, полонянка, маю йти?

Вже тобі не доведеться ждать на подув ходовий:

Ти ж одну із трьох Еріній з цього краю повезеш!

Прощавай же, моя ненько! Сліз не лий. О краю мій!

О брати, що під землею! Найдорожчий батьку наш!

Скоро стрінемось: між мертвих — переможниця з'явлюсь,

Розметавши дім Атрідів, що зігнали з світу нас.

Талфібій відводить Кассандру.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

470] Гей ви, хто при Гекабі! Чи не бачите?

Старенька он безмовно на землі лежить.

Не подасте руки їй? Так і кинете,

Лінуючись? Не стійте ж, підніміть її!

ГЕКАБА

Лишіть мене! Немиле — хоч ви що робіть —

Немилим буде. Хто б не похилився під тим,

Що я терплю, терпіла й ще терпітиму?

Боги! — поганих закликаю спільників —

Та вже так повелося, що благати вас

Усяк спішить, як тільки лихо трапиться.

480] Про щастя своє спершу пару слів скажу,

Бо це мені, нещасній, співчуття додасть.

Володарка — пішла я за володаря

І діток незрівнянних привела йому,

Не так числом їх горда — благородністю.

Такими ні троянка не похвалиться,

Ні еллінка, ні інша — із країв чужих.

їх — бачила я — спис повергнув еллінський,

На їх могилі я обстригла голову.

Й Пріама-батька, не переказ чуючи,

490] Оплакала я: впав він на очах моїх,

Скривавлений, при вівтарі Хранителя;

Упала й Троя. Виплекала й дочок я,

Щоб женихам найкращим були парами, —

Для чужини плекала: одірвали їх

Від неньки; не надіюсь, що мене колись

Побачать, та й мені вже їх не бачити!

І ще ось наостанку — всіх нещасть вінець:

В Елладу, сива служка, попливу тепер…

Усе, що старшій жінці аж ніяк не йде,

500] На плечі мої звалять: чи замків дверних

Я пильнувати буду — мати Гектора,

Чи хліб пекти. Не в постіль, гідну владарки,

До сну лиш на долівку голу кластимусь,

А під боки зболілі підкладатиму

Старого лаття. Було щастя — сором жде.

О горе! Через жінку, через шлюб один

Я стільки настраждалась і страждатиму!

Кассандро, доню! Шал з богами ділячи, [214]

За дівування платиш, ой, як дорого!..

510] А Поліксена… Де ти, безталаннице?..

Ні доні побіч, ані сина жодного,

Хоча було їх стільки, хто б підняв мене.

А втім, навіщо?.. Чи на щось надіюся?..

Спрямуйте ж мої стопи, вже невільницькі,

Недавно — ніжні, Троя б це посвідчила,

Спрямуйте-но до кручі: там, наплакавшись,

У прірву кинусь… Хоч би як велось кому —

Поки не вмер, — не майте за щасливого.

СТАСИМ ПЕРШИЙ

ХОР

Строфа

Про Іліон мені пісню,

520] Музо, нову нашепчи,

Пісню, сповнену сліз,

Виснуй з серця, жалобну —

Співом-зойком озвусь

Нині про Трою.

Ті, що в повозі чотириногому, —

Збройні аргосці — мене

Повергнули в прах, нещасну:

Коня, що бряжчав небосяжно,

Блискучого повен оружжя,

530] При брамі лишив ахеєць.

Тут в один голос гукнув

Люд, що на скелі троянській збивсь:

"Гей, ви, хто стільки зніс трудів!

До Діви, зродженої Зевсом,

Ще цю подобу священну втягніть!"

Із дому всяк тоді спішив —

Дівчата, старці — спів лункий

Бринів, дзвенів — приймали

В місто цей дар підступний.

Антистрофа

540] фрігія вся юрбою

Збіглась до брами, гула:

Збитий з сосен гірських

Зруб — для данайців пастку —

Прагнули всі піднести

Діві безшлюбній —

Тій, що кіньми керує безсмертними.

Линвами зруб обтягли

Й, мов чорний кістяк корабельний, [215]

В камінну пропхали оселю,

550] Де кров із землі проступала,

Й вмістили там — дар Палладі.

Втіхами труд увінчавсь;

Далі прослалася мла нічна,

Лівійська флейта вторила

Фрігійській пісні. Діви в танці,

Звисока землю стопою б'ючи,

Перекликались лунко: "Гей!"

В домах же відблиски вогнів

У сутінках тонули,

560] Сон геть усе долав там.

ЕПОД

Тоді в покоях діву гір,

Безшлюбну Зевсову дочку,

Піснями, танцями також

Я славила. Та тут жахний

Від стін Пергама знявся крик

На місто все. До матерів

Припали дітки, за поділ

Хапались — ляк їх огортав.

Паллади виріб — сховок свій —

570] Покинув лютий бог війни.

Фрігійці падали в крові

При вівтарях; розпука жон

У спальнях осамітнених

Вінцем була для юнаків —

Еллади вихованців,

Для фрігійців — печаллю.

ЕПІСОДІЙ ДРУГИЙ

Появляються ма колісниці Андромаха з Астіанактом.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Андромаху он, бачиш, Гекабо, везуть

На чужинському повозі? Астіанакт,

Найдорожче дитя її, Ректора син,

580] їде з нею — припав до тремтливих грудей.

(Звертаючись до Андромахи).

Ти куди на високім повозі цім

Вирушаєш, нещасна?.. Й Ректора тут

Мідносяйне оружжя, і все, що в бою

Із полеглих зняли,

Чим пишавсь Іліон, чим у Фтії своїй

Вівтарі син Ахілла прикрасить. [216]

АНДРОМАХА

Строфа І

Вожді ахейські в чужину провадять.

ГЕКАБА

Гай-гай!..

АНДРОМАХА

Ти що? Спів снуєш печальний?

ГЕКАБА

Ой-ой!..

АНДРОМАХА

Про жереб мій?..

ГЕКАБА

О Зевсе!..

АНДРОМАХА

Про біль важкий?..

ГЕКАБА

590] ДІТИ!..

АНДРОМАХА

Були ми дітьми…

Антистрофа I

ГЕКАБА

Пішло все прахом — щастя, Троя наша…

АНДРОМАХА

Біда!..

ГЕКАБА

Як жаль діток благородних!..

АНДРОМАХА

Ой-ой!..

ГЕКАБА

Гіркі мої...

АНДРОМАХА

Страждання...

ГЕКАБА

Печальний день...

АНДРОМАХА

Трої... [217]

ГЕКАБА

Що в клубах диму...

АНДРОМАХА

Строфа II

Вернись же, мій муже!..

ГЕКАБА

Кличеш ти сина мого?..

Не тут він — в Аїді.

АНДРОМАХА

Порятуй дружину!..

ГЕКАБА

Антистрофа II

А ти, грозо ахейців,

600] Старший з-між діток моїх!

До мужа — в світ тіней

Ти й мене спроваджуй.

АНДРОМАХА

Строфа III

Прагнеш надмірного ти…

ГЕКАБА

А біль мій хіба не надмірний?

АНДРОМАХА

Трої — кінець!..

ГЕКАБА

До страждань додаються свіжі страждання...

АНДРОМАХА

З волі ворожих богів, коли смерті син твій уникнув —

Той, що троянський Пергам зруйнував

ради шлюбу гидкого.

От і лежать біля Діви Паллади скривавлені трупи —

Радість для коршака... Вже під рабським ярмом

наша Троя...

ГЕКАБА

Антистрофа III

Плачу, тебе покидаючи, о нещаслива вітчизно!

610] Бачиш сумний мій кінець! Бачиш дім, де я

діток родила!.. [218]

Діти, діти мої!.. Залишити вас мушу, вигнанка!..

Скільки скорботи тут, зойків та окликів!..

Сльози дощем рясним дім заполонюють.

Бо лише той, хто вмер, не пам'ятає вже

Горя — і сліз не ллє.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Яка ж то дивна втіха для стражденного

В сльозах і зойках! Як він скорбній музі рад!

АНДРОМАХА

О мати мужа-списоборця Гектора,

Що вклав стількох ахейців, чи ти бачиш це?

ГЕКАБА

620] Авжеж. Одних — до слави, хоч нічим були,

В неславу — славних божество скеровує.

АНДРОМАХА

Йду з сином із вітчизни — здобич ворога —

З пошани — в рабство… Переміна болісна!

ГЕКАБА

Конечність — сила грізна: та й від мене он

Відібрано Кассандру… Повели її…

АНДРОМАХА

Гай-гай!.. Як видно, другий на дочку твою

Аякс найшовся. Та чекай ще й інших бід.

ГЕКАБА

Ні міри моїм бідам, ні числа нема:

Наперебій на мене, хижі, падають.

АНДРОМАХА

630] Убито Поліксену: на Ахілловій

Могилі впала — дар німому прахові.

ГЕКАБА

О горе!.. Це ж Талфібій — пригадалося —

Неясними словами виклав ясно все.

АНДРОМАХА

Побачивши нещасну, я із повоза

Зійшла… Плащем окрила… Сльози вилила.

ГЕКАБА

О доню, доню!.. Так жахливо згинути!..

Ганебною такою впасти жертвою!..

АНДРОМАХА

Упала — як упала… її смерть, однак,

Гадаю, щасливіша від життя мого. [219]

ГЕКАБА

Умерти, доню, й жити — не одне і те ж:

640] Мертвець — ніщо. В живого — хоч надія є.

АНДРОМАХА

Послухай, що скажу я, моя матінко,

То, може, трохи втихне твого серця біль.

Померлий — все одно що ненароджений,

То краще вмерти, аніж світом нудити:

Хто вмер, той вже ніколи не страждатиме.

А хто знав щастя і нараз нещасним став, —

За втраченим у того вік душа болить.

То й Поліксена, мовби й не приходила

На світ, — не відчуває жодних мук тепер.

650] А я, до слави й щастя дотягаючись,

Бо мітила в високе, раптом схибила.

Все те, чим жінці скромній слід займатися,

Сповняла я старанно в домі Ректора.

Насамперед (не знаю, справедливо це

Чи ні, що жінку, хай-но з хати вигляне,

На язика узяти кожен квапиться),

Згнітивши серце, дому пильнувала я.

Й словечок, що в гурті жіночім пурхають,

Під крівлю не впускала, покладаючись

660] На власний розум — був мені за вчителя.

Погідним зором, язика мовчанкою

Втішала мужа. В чому брати верх над ним,

А в чому й уступити — завжди знала я.

Й ця слава, докотившись аж до ворога,

Мене згубила: тільки-но в полон взяли —

Мене за жінку вибрав сам Ахілла син.

У тих, хто мужа мого вбив, служитиму.

Коли, прогнавши з серця образ Ректора,

Відкрию душу перед мужем нинішнім, —

670] Мене осудить мертвий; а зненавиджу

Нового мужа — зацькують господарі.

Хоч, кажуть, однієї ночі вистачить,

Щоб нехіть жінки муж переломить зумів,

Гидка мені та жінка, що, вчорашній шлюб

Забувши, до нового мужа горнеться.

Й кобила, коли поряд під ярмом нема

Напарниці, тягтиме тільки з примусу —

Створіння безсловесне й ненаділене

Розсудком, значно нижче за природою.

680] Мене ж усім ти вабив, любий Ректоре:

Хоробрістю, багатством, родом, розумом.

Мене цнотливу взяв ти з дому отчого,

Дівоче ложе перший ти з'єднав собі.

І ти загинув… Я ж на кораблі пливу

В Елладу — під ярмом, раба, хилитимусь. [220]

Хіба, скажи, не легша Поліксени смерть,

Хоч так над нею плачеш, од моїх страждань?

Нема й того у мене, що є в кожного, —

Надії; та й на щастя, що всміхнеться ще,

690] Я не вповаю. Все ж мана — приваблива.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Одне для всіх нас горе. Плач твій чуючи,

Й свої страждання бачу, мов у дзеркалі.

ГЕКАБА

На кораблях, щоправда, не бувала я,

Та бачила малюнки, чула розповідь:

Аби помірній бурі не піддатися,

Пильнують мореплавці свого діла всяк:

Той зайнятий стерном лиш, цей — вітрилами,

А ще хтось — воду поспіхом вичерпує.

Коли ж найвища хвиля розгуляється —

700] Поклавшися на долю, навмання пливуть.

І я так нині: виром лих підхоплена,

Вже й руки опустила і стою, німа,

Бо як опертись бурі, небом посланій?..

Не побивайся, доню, й ти за Ректором:

Хто вмер, того сльозами не вернути вже.

Шануй свого нового повелителя,

Приваблюй мужа благородством звичаїв.

Послухаєш — то й друзям буде радісно,

Й нащадка мого сина зможеш виховать —

710] Надію Трої, щоб тобою зроджені

Сини відбудували Іліон колись

І місто величаве звели заново.

А втім, почнеться зараз інша бесіда:

З ахейців, бачу, знов хтось наближається.

Яку ж то нам ще іншу новину несе?..

ЕПІСОДІЙ ТРЕТІЙ

Входить Т а л ф і б і й.

ТАЛФІБІЙ

Найдужчого з-поміж фрігійців Ректора

Жоно, не гнівайсь: неохоче вістку цю

Несу тобі од війська й Пелопідів двох.

АНДРОМАХА

Ну що там? Чую зразу: не з добром ідеш.

ТАЛФІБІЙ

720] Рішили цього хлопця… Як сказать тобі?.. [221]

АНдромаха

Віддати в службу іншому господарю?

ТАЛФІБІЙ

У жодного з ахейців не служитиме.

АНДРОМАХА

Фрігійців ніжний пагін — тут залишиться?

ТАЛФІБІЙ

Звістить би якось м'якше про біду таку…

АНДРОМАХА

При добрій звістці — недоречна стриманість.

ТАЛФІБІЙ

Як так, то знай всю правду: вб'ють дитя твоє.

АНДРОМАХА

З цим горем шлюб новий мій не зрівняється!

ТАЛФІБІЙ

Це Одіссей взяв слово і схилив усіх…

АНДРОМАХА

Нещасна я!.. Незмірний мого серця біль!..

ТАЛФІБІЙ

730] Мовляв, ще другий Гектор з нього виросте.

АНДРОМАХА

Щоб він своїй дитині присудив таке!..

ТАЛФІБІЙ

З троянської твердині буде скинутий

Напевно вже… Кріпися, не горни його

До себе гарячково… Будь розумною.

В безсиллі й не подумай опиратися —

Ніхто ж не допоможе. Зваж ти ось на що:

Без мужа, без вітчизни, у неволі ти,

А ми, скільки нас є тут, чи не зможемо

Одну приборкать жінку? Не впирайсь дарма,

740] Не будь же ні гнівлива, ні злопам'ятна:

Озлобиш військо словом нерозсудливим, —

Хто сина похоронить? Хто сплакне над ним?

А мовчки сприймеш горе, помірковано, —

Без похорону син твій не залишиться,

Ласкавіші й до тебе будуть елліни.

АНДРОМАХА

О найдорожчий, наймиліший сину мій!

Тебе вб'є ворог… Кинеш свою матінку!.. [222]

Що іншого рятує — знатність батькова, —

Це згубою для тебе обернулося.

750] Та й мужність батька не дала добра тобі.

В лиху годину, видно, я ввійшла колись,

Пошлюблена, щаслива, в дім до Гектора.

Не з тим, щоб жертву народити ворогу,

А владаря земель родючих Азії!..

Ти плачеш, сину, щось передчуваючи?..

І горнешся, й за одяг мій хапаєшся,

Мов те пташа, щоб ненька під крило взяла.

Не прийде Гектор. Списом, оборонець твій,

Не вдарить: із Аїду не вертаються.

760] До кого вдатись? Ні близьких по батькові,

Ні охоронців Трої… З вежі стрімголов

Упавши — о жорстокість! — душу видихнеш.

Солодка ношо, найдорожчий скарбе мій!

О милий тіла запах! Надарма ж тобі,

Сповитому, давала я цю грудь свою!..

Дарма трудилась, у трудах звела себе…

Ще поки можна, пригорнись до матінки,

Вона ж тебе зродила; шию ручками

Обвивши, наостанку поцілуй її!..

770] О нелюди-ахейці, лютих мук творці!

За що дитя невинне вбить надумали?

О Тіндарідо! Ти — не донька Зевсова,

О ні! Ти — вихованка багатьох батьків:

Помстителя сліпого, і Завидника,

І Вбивці, й Скону — всього зла, яке лишень

Земля годує… Ні! Не Зевса донька ти,

Стількох ахейців і троянців пагубо!

Щоб ти пропала! Через блиск очей твоїх

Поля фрігійські славні почорніли всі!..

780] Беріть, як вам це любо, в прірву кидайте

Дитям моїм живіться!.. Це боги нам шлють

Загибель… Все одно життя не виборю

Своєму сину… А тоді й мене жбурніть

На корабель — хай їду, без дитини вже,

На торжества весільні через хлань морську!

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Скількох ти, нещаслива Троє, втратила

Через одну лиш жінку й нечестивий шлюб!

ТАЛФІБІЙ

Ой, не час тобі, хлопче, не час до грудей

Материнських тулитись — піднятись пора

790] Нам на батьківську вежу, аж ген до зубців:

Там і душу — так рішено — видихнеш ти.

(До слуг).

Та беріть же дитину! Звіщать ось таке [223]

Мав би хтось твердосердіший: легше йому,

Безсоромному, будь-якій справі служить,

Ніж мені, в кого інші засади.

Талфібій відходить разом із слугами, що несуть Астіанакта;

Андромаха від'їжджає на колісниці.

ГЕКАБА

Бідний сину нещасного сина мого!

Ти не житимеш!.. О, яка кривда гірка

Твоїй неньці й мені! Що могли б ми зробить,

Безталанний, для тебе?.. Хіба що б'ємо

800] Себе в груди та в скроні, й тільки на це

Ще спроможні ми... Трої нема вже, нема...

А тепер — і тебе... Де ж то горе таке,

Що на нас ще не впало і нам не дає

Зазирнути в безодню нещастя?..

СТАСИМ ДРУГИЙ

ХОР

Строфа I

Омитої морем навкруг

Землі, годувальниці бджіл, —

Саламіна — володарю, о Теламоне,

Острова, що до священних

Схилів близький; там уперше

Сизу оливкову гілку явила Афіна —

Неба вінець, її міста блискучого

Славну оздобу.

З луконосцем ти, сином Алкмени, прийшов,

З ним рівняючись мужністю,

Щоб Іліон, Іліон наш повергнути в прах, —

Ти, хто в цей край ще давніше прибув із Еллади.

Антистрофа I

Із цвітом Еллади Геракл,

Що в гнів через коней упав,

До швидкоплинних вод Сімоента

Судна пригнав морехідні;

Стріли дістав з них і лук, що ніколи не хибив —

Лаомедонтову смерть. І споруджені

Фебом твердині,

Багряніючи, впали. Троянські поля

Стали пусткою голою.

Двічі, у приступах двох кровожерливий спис

Вежі дарданські валив і рівняв із землею. [224]

Строфа II

Дарма ти, Лаомедонта сину,

830] З келихом золотосяйним

Мов не ступаєш — пливеш,

Зевсу підносячи вина,

Найсолодшій службі радий:

В полум'ї гине земля твоя батьківська,

Схлипує берег морський —

Як часом птах над гніздом

Кличе пташат розпачливо,

Так і тут: хто кличе жінку,

Хто — дітей, хто — неньку сиву.

840] Ні купалень твоїх ряснороси́х,

Ні бігових доріжок —

Пішло все прахом! Лиш ти цвітеш,

Ніжнолиций, при Зевсі престольному,

А Пріамову землю спустошив

Еллін-списоборець.

Антистрофа II

Колись ти, Еросе, з волі безсмертних

Гостем дарданців бувавши,

Величі Трої додав —

Нас поріднив із богами.

850] Та про Зевса я помовчу —

З сорому… Нині ж Зорі яснокрилої

Сяйво — розрада людей —

Землі страшну долю зрить,

Чує важке падіння веж.

Хоч відсіль, із того краю,

Мужа — красеня-троянця —

Повезла собі Рожевокрила

Повозом злотокутим

До спалень, зорями всіяних —

860] На велику надію вітчизні всій,

Та любов небожителів нині

Згаснула для Трої

ЕПІСОДІЙ ЧЕТВЕРТИЙ

У супроводі воїнів на сцену входить Менелай.

МЕНЕЛАЙ

О сонцесяйна днино, що до рук моїх

Мою жону ти віддаси, облудницю —

Єлену! Ось я, Менелай, прибув сюди

З ахейським військом, у трудах натомлений.

Та я на Трою не заради жінки йшов, [225]

Як то гадають, — гостя віроломного,

Що звів мені дружину, я скарать хотів.

870] Хвала богам, крадій той поплатився вже,

Упала й Троя під списами еллінів.

Ото прийшов я врешті по лаконянку —

Не дуже то приємно на ім'я назвать

Колишню жінку — разом з полонянками,

Що взяті в Трої, тут десь у шатрі вона.

Всі ті, хто списом у боях вернув її,

Веліли, щоб я підлу чи на місці вбив,

А чи одправив, як не вб'ю, до Аргосу.

Отож Єлену в Трої не каратиму —

880] Нехай судном на землю нашу еллінську

її доставлять. Щойно там убить велю —

У жертву друзям, що лягли в краю чужім.

Ідіть же, слуги, і з намету виведіть

Негідницю, вхопивши за сплямовану

Кровопролиттям гриву. Хай вітрець подме

Попутній — ми в Елладу з нею рушимо.

ГЕКАБА

(звівши до неба руки)

О ти, хто держиш землю й маєш трон на ній,

Незрозумілий Зевсе, хто б ти там не був —

Природи необхідність, а чи ум людський —

890] Тебе шаную: хоч твій шлях — невидимий,

Ти справедливо правиш смертних долею.

МЕНЕЛАЙ

Ти так незвично до богів звертаєшся?..

ГЕКАБА

Похвально, Менелаю, що ти жінку вб'єш.

Гляди, щоб лиш любов'ю не взяла тебе:

До себе вічі всіх мужів приковує,

Міста руйнує, житла палить, звабниця.

Це я і ти посвідчиш, як і жертви всі.

Слуги виводять із намету Єлену.

ЄЛЕНА

Початок, Менелаю, нажахав мене,

Й не марно: впали слуги й з твого розказу

900] Насильно із намету потягли мене.

Хоч ти, як бачу, геть жону зненавидів,

Але спитати хочу, як там елліни

Рішили повестися із життям моїм?

МЕНЕЛАЙ

А що рішати? Військо віддало тебе

Мені, хто має вбити свою кривдницю. [226]

ЄЛЕНА

А можна мовить слово й довести усім,

Що, коли вмру я, то — несправедливо вмру?

МЕНЕЛАЙ

Не мудрувати я прийшов, а вбить тебе.

ГЕКАБА

Хай мовить, Менелаю. Не вмирати ж їй,

910] Не висловившись. Потім і мені дозволь

Одповісти їй. Як вона нашкодила

Троянцям, ти не знаєш. Скажу коротко

Про все — і кари не мине злочинниця.

МЕНЕЛАЙ

Даремна трата часу. Та нехай вже там

Говорить. Щоб лиш знала: я цю поступку

Не їй роблю — тобі я ласку виявив.

ЄЛЕНА

Чи добре, чи погано говоритиму, —

Як ворога, ти, певно, й не послухаєш.

Та я, твої можливі звинувачення

920] Завбачивши, одразу ж відповім на них,

Тоді вже поміркую, хто з нас варт чого.

(Вказуючи на Гекабу).

Початком бід, гадаю, стала жінка ця,

Що повила Паріса. Потім старець той

Мене прирік і Трою, бо дитя зберіг —

Паріса — що приснився згубним факелом.

Послухай же, що далі відбувалося:

Для трьох богинь потому він суддею став.

Паллада обіцяла, що Елладу всю,

Очоливши фрігійців, завоює він.

930] А Гера, якщо б їй дісталось яблуко, —

Віддати владу і в Європі, й в Азії.

Кіпріда ж, мою вроду вихваляючи, —

Мене пообіцяла, тільки б їй вдалось

Узяти верх. Що далі — поміркуй лишень:

Перемогла Кіпріда. Й на добро пішов

Мій шлюб Елладі: варвар не скорив її —

Уникнула і рабства, й самовладника.

Еллада скористала, я — загинула:

Мене ж бо справді через вроду продано,

940] Й за що б вінець мав бути — лиш ганьба за ц

Найголовніше, скажеш ти, замовчую:

Чому твій дім я залишила потайки.

Богиню залучивши — й неабияку! —

Прийшов лихий мій демон (називай його

Чи Александром, чи Парісом — байдуже),

Так ось (хіба так роблять?) ти на Кріт тоді [227]

Судном майнув із Спарти, безсоромнику!

Тепер себе вже, не тебе, питатиму:

З якими ж то думками за поріг ішла

950] Із гостем, я, вітчизни, дому зрадниця?

Кіпріду звинувачуй, будь могутніший,

Ніж Зевс. А він же, хай владар богів усіх, —

Слугує цій богині. Тож пробач мені.

І ще ось гарне б мав ти звинувачення:

Як Александр загинув і в Аїд зійшов,

Мені, що шлюбом не була вже зв'язана,

З ахейцями годилось, Трою кинувши,

Пливти. Я поривалась. Це посвідчили б

Дозорці, що на мурі, й замків стражники:

960] Не раз мене ловили, як із веж стрімких

Я по мотузці крадькома спускалася.

А муж новий мій, Деїфоб, завів мене

В свій дім, фракійців не спитавши, силою.

Отож чи справедливо, муже, вб'єш мене,

Лише за те, що я насильство звідала?

Моя краса не пальму принесла мені —

Гірку неволю. Ти богів долати взявсь?

Хіба щось може бути безрозсуднішим?

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

(до Гекаби)

Вітчизну й рід наш захисти, володарко,

970] Приборкай красномовну: гарно річ веде —

Погано чинить. Ось що найжахливіше.

ГЕКАБА

Богинь безсмертних захищу насамперед —

Облудність її мови зараз виявлю.

Не думаю, щоб Геру й доньку Зевсову —

Палладу-діву вже аж так затьмарило,

Щоб та могла продати Аргос варварам,

А ця — Афіни слугувать їм змусила.

Та й смішно, щоб на Іду для змагань пустих

Богині ті зійшлися. Що ж то Гері так

980] Заважило на вроді? Може, інший хтось

Подобавсь їй, од Зевса знаменитіший?

А чи Афіні, що сама в отця свого

Дівоцтва попросила й шлюбом нехтує,

Запраглось мужа? Не роби ж дурними їх,

Приховуючи блуд свій: чи повірить хто?

А що Кіпріда в Менелаїв дім прийшла

Із моїм сином — найсмішніша вигадка:

Хіба ж їй важко, з неба не спускаючись,

Тебе, та й всі Амікли, в Іліон послать?

990] Мій син був дійсно вроди незрівнянної,

Кіпрідою ж сама ти стала, вгледівши

Цю вроду. Весь дурман од Афродіти йде, [228]

Чи Афросіни (саме так слід зватись їй).

Його в чужинськім одязі побачивши,

Всього у злоті, ти взялася пристрастю,

Не дуже, бач, велося тобі в Аргосі,

Гадала: кину Спарту, й там, де золото

Пливе рікою, у краю фрігійському,

Порозкошую вволю: Менелаїв дім

1000] Уже був надто вбогий як на розмах твій.

Ти кажеш: син мій силоміццю взяв тебе.

А хто відчув це в Спарті? Чи гукнула ти

Когось на поміч? Хоч і Кастор, юний ще,

Не між зірками з братом — побіч тебе жив.

Та ось ти — в Трої. І відразу вслід тобі —

Аргів'яни завзяті. В хід списи пішли.

Сприяла в битві доля Менелаєві —

Його ти й вихваляла, щоб мій син терпів

Од грізного в любові супротивника.

1010] Щастило Трої — з мужа насміхалася.

Дороговказом був для тебе випадок:

Йому, а не чесноті, догоджала ти.

Спускалась, кажеш, на мотузці з веж оцих,

Мовляв, жила насильно, проти волі, тут.

Тебе спіймав хтось, коли шнур чіпляла ти,

Меча гострила?.. Саме це б належало

Жоні робити, вірній мужу першому.

Ще ж я тебе благала, примовляючи

Не раз: "Покинь нас, дочко! Інших жон собі

1020] Сини мої приглянуть. Я тайком тебе

До кораблів спроваджу: швидше б мир зайшов

Між еллінами й нами!" — Ти кривилася:

Бо де ще, як не в домі Александровім,

Так потурають примхам, ницьма падають?

Ось цим ти й дорожила. А тепер ото

Виходиш, нарядившись, і повітрям цим,

Що й муж твій, нечестива, смієш дихати!

А мала б у ряднині йти покірливо,

Тремтливо, обголивши кляту голову,

1030] І скромній випадало б, не зухвалій буть,

Коли вже стільки горя спричинила всім.

Так ось же, Менелаю, моїх слів вінець:

Добро зроби Елладі: вбий злочинницю,

Як і годиться, — все жіноцтво матиме

Закон: за зраду мужа смерть належиться.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Вшануй і предків, і свій дім, володарю, —

Скарай дружину. Не дозволь, щоб еллінів

За м'якосердих мали. Стійкість вияви!

МЕНЕЛАЙ

Однакова в нас думка: так, жона моя [229]

1040] Не з примусу — охоче дім мій кинула,

Чужого ложа спрагла. А Кіпріда тут —

Для красного слівця лиш. Хай поб'ють тебе

Камінням. Довгих мук завдавши еллінам,

Загинеш миттю. Знай, як мужа кривдити!

ЄЛЕНА

Молю, до ніг припавши: не вбивай мене —

Боги — не я тут завинила. Змилуйся!..

ГЕКАБА

Не зрадь тих друзів, що з-за неї згинули,

За них прошу, а також — за дітей своїх.

МЕНЕЛАЙ

Лиши, стара, ті просьби; все тут рішено:

1050] Велю ось слугам, щоб уже вели її

До корабля — в Елладу морем вирушить.

ГЕКАБА

Лиш ти на цьому ж кораблі плисти не смій.

МЕНЕЛАЙ

А що? Чи важча стала, ніж колись була?

ГЕКАБА

Не є коханцем, хто б весь час жаги не чув,

Куди б лишень кохана не звернулася.

МЕНЕЛАЙ

По-твоєму хай буде. На судно моє

Вона не ступить. Ти незле дораджуєш.

Прибуде в Аргос — по заслузі підлою

Загине смертю, підла, щоб жінкам усім

1060] Про цноту нагадати. Хай нелегко це,

Одначе покарання вселить в інших страх,

Котрі й від неї гірші, глузд поверне їм.

СТАСИМ ТРЕТІЙ

ХОР

Строфа I

Ти ж і храм Іліонський свій,

І вівтар запашний віддав,

Зевсе, збройним ахейцям!..

Щедрих жертв очисний вогонь,

Мирри дим, що струмить в ефір,

І Пергам небосяжний,

І схили Іди, густо вповиті плющем,

1070] Що п'є вологу з крижаних струмків, [230]

І ту, що перший в неї промінь б'є,

Скелю стрімку — світосяйну блаженних оселю.

Антистрофа I

Ні дарів, ні впродовж ночей

Танців радісних, гомінких,

Що вславляють безсмертних.

Ні зображень із золота,

Ні дванадцять божественних

Місяців повнолиць.

Чи ти, владарю, бачиш? Чи бачиш ти

1080] З престолу понадхмарного свого,

Як гине місто наше — все дотла

Згубний вогонь, охопивши його, пожирає.

Строфа II

Мужу, супутнику мій!

Блукаєш десь тінню нині,

Неомитий, непохоронений!..

Мене ж на веслах-крилах

Судно переправить

До Аргосу, славного кіньми,

Де височать до неба

1090] КІКЛОПОВІ СТІНИ...

При брамі діти — юрба тремка,

Ковтаючи сльози, кричать-ячать:

Мамо, глянь! Нас везуть

Від очей твоїх ахейці

Ген на темних кораблях,

Веслами хвилю пінять, —

Чи на Саламін священний,

Чи до Істму, де двох морів

Хвиля бурлить, де ворота

1100] До Пелопового краю.

Антистрофа II

Там, серед безкраю вод,

Нехай в корабель Менелаїв

Блискавичним огнем з обох рук метне

З-за хмари Зевс Каратель!

Мене з Іліону,

Залиту сльозами, в Елладу

Женуть із вітчизни — в рабство.

А Зевсова донька —

Хизується дзеркальцем золотим,

1110] Дівочою втіхою… Хай же ввік

Не побачить Менелай [231]

Ні лаконських нив, ні дому,

Ні Пітани, де блищить

Храм міднобрамний Паллади, —

Як повернеться з тією,

Що на сором Елладі всій

Взяв за жону й на загибель

Для стрімкого Сімоента!..

ЕКСОД

Входить Талфібій; слуги вносять тіло Астіанакта.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Ось нові до нових долучаються бід,

1120] Що посіли наш край. От погляньте сюди,

Нещасливі троянки: вже й Астіанакт

Не живе: зіштовхнули данайці його,

Щоб загинув жорстоко, із вежі.

ТАЛФІБІЙ

Гекабо, вже останній корабель готов,

Щоб одшіивти до Фтії; рештки здобичі

Ахіллового сина всі там складено.

Неоптолем одплив он, вість отримавши

Недобру про Пелея: з краю рідного

Акаст прогнати взявсь його, син Пелія.

1130] Отож хутенько відв'язав судно своє

Й подався в море разом з Андромахою.

І я заплакать мусив, як з вітчизною

Прощалась гірко й, до могили Ректора

Припавши, голосила… Владаря свого

Молила, щоб дозволив їй землею вкрить

Пожбуреного з вежі сина Ректора.

А ще — аби щита він міднокутого,

Що Ректор потрясав ним ворогам на жах,

Не віз у дім Пелея, прямо в спальню ту,

1140] Де мусить буть жоною — сина втративши

І мужа: це нестерпно для очей було б.

І щоб не в мармур, не у кедр, а в щит оцей

Дитя поклали. Тіло це до рук твоїх

Оддати маю, щоб і зодягла його,

Й вінками ти прибрала по можливості,

На жаль, без неньки: сина схоронити їй

Велитель не дозволив, поспішаючи.

Лиш тіло приберeш ти, — тут же вкриємо

Його землею; в землю й спис устромимо.

1150] Що велено — викрнуй, не барись лишень.

Одну роботу я за тебе сам зробив:

Скамандр на мілководді переходячи,

Схлюпнув дитя водою, з тіла кров омив. [232]

Але піду вже. Треба ж яму викопать…

Завершимо чимшвидше, що належить нам,

То впору й на вітчизну всі відчалимо.

Талфібій відходить.

ГЕКАБА

Кладіть на землю щит округлий Ректора —

Лиш гляну я на нього — туга серце рве.

О ви, списами славні, а не розумом,

1160] Вас ляк узяв, ахейці, перед хлопчиком,

Тому його й скарали так нечувано…

Щоб не підняв він Трої?.. Ви нікчемами

Й тоді були, як Ректор сяяв мужністю,

А ми й чимало інших гинуть мусили…

Тепер — ні Трої, ні її захисників,

А вас — дитя злякало!.. Не хвалю того,

Хто не позбувся страху безрозсудного.

Моє дитятко!.. О, за що ж то смерть така?

Поліг би за вітчизну в віці зрілому,

1170] І шлюб, і владу богорівну звідавши, —

Щасливий був би (коли в тому щастя є).

Та вже ані відчути, ні побачити…

Було все дома, поряд, — обійшло тебе.

Нещасний! Як поранив, як побив собі

До отчих мурів, що їх Феб тут звів колись,

Голівку!.. Те волосся мати любо так

Чесала, цілувала… Кісточки он тут

Роздроблені, криваві… Годі… Слів нема!..

О ручки!.. Подивлюся — наче батькові…

1180] Обвисли ви… Суглоби он потовчені!..

О вустонька!.. Чимало слів злітало з вас

Високих! — Обманули, бо ж не раз, було, —

"Бабусю, — мовив, за поділ хапаючись, —

Волосся своє зріжу й, друзів скликавши,

До тебе, на могилці, примовлятимем".

Та не мене ти — я тебе, молодшого,

Стара, вигнанка, без дітей оплакую.

Гай-гай!.. Плекала, годувала, пестила,

Ночей не досипляла... І намарне все!

1190] То що ж співець напише на плиті твоїй?

"Колись із страху вбили цього хлопчика

Аргосці"? — Напис, що знеславить еллінів.

Тобі, кому отчизну всю відібрано,

Цей щит лишився; в ньому й схороню тебе.

О щите, що плече прекрасне Гектора

Беріг! Де захисник твій наймогугніший?

Он на руків'ї — слід долоні рідної,

Точений обідок он наче вогкий ще

Од поту, що з чола спливав у Гектора:

1200] Щита він під час бою до щоки тулив. [233]

(До жінок).

Несіть же, хто що може, щоб сердешне це

Дитя прибрати: доля, бач, відмовила

В достойному обряді… То хоч це прийми.

Направду нерозумний, хто рад вірити

У незрадливе щастя: як шаленець той,

Так і воно — невтримне, непосидливе.

Нема такого, хто б у щасті вік прожив.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Он із майна, що у фрігійців забрано,

Несуть нам дещо — вберемо загиблого.

ГЕКАБА

1210] Не за змагання кінні між однолітків,

І не за стріли влучні, чим займаються

Фрігійці, хай і в міру, я кладу тобі,

Бабуся, ті прикраси, що були колись

Твоїми… Нині все, богам ненависна,

Єлена відібрала, ще й тебе звела

Із світу, через неї впав наш дім увесь.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Ой, вразив ти,

Вразив у серце саме

Ти, хто міг славним тут

1220] Бути володарем!.;

ГЕКАБА

У що ти зодягтись мав, беручи собі

З-поміж дівчат азійських найвродливішу,

Ось тим і прибираю нині… мертвого.

І ти, що здобич у бою звитяжному

Брав незліченну, милий щите Ректора, —

Прийми вінець; безсмертний — з мертвим ляжеш ти,

Незмірно вищий честю, аніж зброя та,

Що в Одіссея — хитруна підступного!

ХОР

Ой, лишенько!..

1230] Рідна земля тебе,

Слізьми омитого,

Впов'є, синку мій!

Плач за ним, мати, плач...

ГЕКАБА

Ой-ой!..

ХОР

Ридай над мертвими!.. [234]

ГЕКАБА

О горе!..

ХОР

Краю нема твоїм

Бідам нечуваним!..

ГЕКАБА

Перев'яжу хоч рани, хай не лікарка,

А так, одне ім'я лиш, хисту — жодного…

Між тіней зійдеш — батько лікуватиме.

ХОР

1240] Бий голову руками,

Хай луна йде, бий же, бий же!..

ГЕКАБА

О ви, троянки милі!..

ХОР

Що ти, страждальнице,

Хочеш сказати нам?..

ГЕКАБА

Боги лиш моїм горем були зайняті

Й ненавистю до Трої. Тож намарно ми

Складали жертви. Втім, якщо б не кинув нас,

Високовладних, у цю прірву бог якийсь, —

Були б ми невідомі, не прославлені

1250] В піснях: співцям натхнення б не доставили.

Складіть же у могилку бідне тіло це,

Бо має вже належні мертвим почесті.

Однак покійним, я гадаю, байдуже,

Чи пишно їх хоронять: це живих пиха

В обрядах величавих виявляється.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Безталанна та ненька! Стільки надій

В ній погасло з тобою, прахом пішло!..

Для людей всіх, нащадок славетних батьків,

Ти був щастя зразком —

1260] І так нещасливо загинув!..

ГЕКАБА

Гай-гай! Гай-гай!..

А це хто смолоскипами там, на зубцях

Іліона кружляє? Чи знаки якісь

Подає нам?.. Яка ж то ще свіжа біда

Може Трої загрожувать нині?

Появляється Талфібій з воїнами. [235]

ТАЛФІБІЙ

Провідники загонів, час підпалювать

Гніздо Пріама! Годі смолоскипами

Розмахувать без діла! За роботу всі!

А тільки-но, будівлі стануть попелом,

Тоді й додому без затримки рушимо.

(До троянок).

1270] А ви, щоб заодно вже два накази дать,

Як лиш мідноголосо засурмлять вожді,

Негайно до ахейських кораблів ідіть,

Аби скоріше відсіля одчалити.

А ти, жоно похила, найнещасніша,

Йди вже: прийшли он люди Одіссеєві —

Рабою в нього будеш, так судилося.

ГЕКАБА

О горе!.. Ось якої я межі сягла,

Стражденна! З батьківщини поженуть мене,

А наша Троя вже береться полум'ям!..

1280] Спішіть, ослаблі ноги, хай нелегко вам, —

Із містом нещасливим попрощаюся.

О Троє, найславніша в краю варварів!

Ще мить — і втратиш голосне ім'я своє!..

Тебе вже палять; ми на чужину йдемо

В неволю. О безсмертні! Що ж я кличу їх?

Чи ж то раніше чули наші оклики?..

У пломінь кинусь! Разом із вітчизною

В огні загину: в цьому порятунок мій.

ТАЛФІБІЙ

Нещасна! Ти від горя збожеволіла!

(До воїнів).

1290] Ведіть, не співчувайте: Одіссеєві

Вручити слід належне за розподілом.

КОММОС

ГЕКАБА

Ой-ой-ой-ой-ой-ой!..

О сину Крона, владарю фрігійців!

Прародичу! Бачиш ті муки, що їх

Дарданцям зазнати доводиться?..

ХОР

Він бачить: місто велике в прах

Обертається… Трої нема вже, Трої!..

ГЕКАБА

Ой-ой-ой-ой!.. [236]

Вогнем узявсь Іліон,

Зубчасті вежі он жевріють,

Падають мури, будівлі.

ХОР

1300] Наче гнаний вітром дим легкий,

Так у безвість кане

Наш край, протятий списом.

Пограбовані гнізда, спустошені

Вогнем, залізом.

ГЕКАБА

Строфа

О земле! Діток моїх годувальнице!

ХОР

Гай-гай!..

ГЕКАБА

О діти! Вчуйте, впізнайте ви неньки голос!

ХОР

Голосиш ти, тужиш над покійними…

ГЕКАБА

Упавши ницька, немічна, стара,

Мов птах крильми, — землю б'ю руками…

ХОР

1310] І я ось, глянь, упавши на коліна,

Кличу тих, хто там, в імлі, —

Мужів полеглих наших.

ГЕКАБА

Женуть уже нас, волочать!..

ХОР

Гострий зойк душу рве.

ГЕКАБА

В чужі оселі, в неволю…

ХОР

З рідних наших нив…

ГЕКАБА

Пріаме, Пріаме, ти впав неоплаканий,

Непохоронений… Болю мого не знаєш…

ХОР

Ніч темна вічі йому пригнітила:

1320] Праведний — стрінув неправедну смерть. [237]

Антистрофа

ГЕКАБА

О храми!.. О найдорожча вітчизно моя!..

ХОР

Гай-гай!..

ГЕКАБА

Вас нищить полум'я, зранює спис ворожий.

ХОР

У землю цю, безіменні, ляжете…

ГЕКАБА

І пил, мов дим, розвіється, а з ним —

Одлине ген образ мого міста.

ХОР

Затреться й назва краю; все до смерті

Йде своєю стежкою —

Он Трої вже немає…

ГЕКАБА

Ви чули те? Ви зрозуміли?..

ХОР

1330] Тріск жахний… Впав Пергам…

ГЕКАБА

Все місто важко стряслося...

ХОР

Вже не місто — прах...

(Чути звук сурми).

ГЕКАБА

Ой-ой!..

Рушайте, тремкі мої ноги, рушайте вже:

Ген за тим обрієм — ждуть мене дні неволі...

ХОР

О краю, краю ти наш безталанний!..

Вже нам до суден ахейських пора.

Троянки в супроводі озброєних воїнів ідуть до кораблів.

ПРИМІТКИ

5. Довкола Трої мури... звели... — Згідно з міфом, Аполлон та Посейдон обгородили Трою муром.

8. Епей, син Панопея, славний тим, що збудував "Троянського коня".

16. Пріам — останній володар Трої, чоловік Гекаби, батько багатьох дітей, найвідоміші серед них — Гектор, Паріс, Кассандра.

22-23…Гері уступаючи й Афіні… — Паріс (див. прим, до р. 925), вирішуючи, кому присудити яблуко з написом "Найвродливішій", віддав перевагу Афродіті, що пообіцяла йому першу з-між усіх красунь Єлену; через те Гера й Афіна виступали у Троянській війні проти троянців (фрігійців).

27. Скамандр — річка в Троаді.

40-41…Кассандру… що Феб її… кинув… — Аполлон, закохавшись у Кассандру, наділив її даром провіщання; коли ж вона зневажила його любов, він зробив так, що П віщуванням ніхто не вірив. Після падіння Трої Кассандра сховалась у храмі за статуєю Афіни, але її силоміць вивів звідти Аякс Локрійський (р. 68). При розподілі здобичі Кассандра припала Агамемнонові; приїхала з ним у Мікени, де й загинула, як і він, від рук Клітемнестри й Егіста.

88. Мікон, Делос — острови з групи (Складських.

89. Каферей — мис на південно-східному березі Евбеї. 129. Еврот — річка, що пропливає біля Спарти.

154…лунає лункий… лемент. — В оригіналі — майстерне звуконаслідування, побудоване на повторенні дифтонгів "ой", "ай" (імітація зойку, плачу); в перекладі не завжди вдається адекватно віддати винятково милозвучну, образну мову Евріпіда.

182. Вісник данайський… — тобто грецький: данайці, потомки Даная, сина єгипетського владаря Белла; рятуючись від свого брата Єгипта, Данай разом із своїми 50-ма доньками втік до Аргосу.

185. Фтія — місто на півдні Фессалії, володіння Пелея та його сина Ахілла.

197. За верстатом ідейським… — від Іди, гірського пасма біля Трої.

203. Пірена — див. прим, до "Медеї", р. 67.

211. Пенесм омитий… край… — Фессалія.

217…в країну Гефеста… — тобто в Сіцілію, розташовану напроти заснованого фінікійцями Карфагена; на цьому острові, у вогнедишній Етні, за переказом, містилась Гефестова кузня.

221…місцевість, що всім… видна… — Йдеться про Південну Італію, де в гирлі річки Кратія афіняни в середині V ст. до н.е. заснували колонію Турії.

239-240…край… кадмейський… — тут мається на увазі Бестія.

[442]

248. Щоб гордій спартанці… — тобто Клітемнестрі, дочці лакедемонського володаря Тіндара.

272. Ахілла син — Неоптолем.

311. Гіменей — весільний бог, покровитель подружжя. 325. Геката — див. прим, до "Медеї", р. 396.

330. Евой! — ритуальний оклик вакханок, що вславляють Діоніса. 369. Про інше змовчу… — Кассандра має на увазі ряд злочинів, що їх спричинила зрада Клітемнестри.

405. Ця думка знайде широке відлуння у пізніших риторичних диспутах, у поезії, наприклад, у "Скорботних елегіях" Овідія: "Хто ж би то Гектора знав, якби Трої не зрадило щастя?" (IV, 75). 422. Атрея син — Агамемнон. 429. Син Лаерта — Одіссей. 439. Нещасний!.. — Кассандра

має на увазі Одіссея, перераховуючи описані в Гомеровій поемі його пригоди.

447-448...телиці... голос подадуть... — Мова йде про священних корів Геліоса, що їх повбивали супутники Одіссея; на рожнах замукало печене м'ясо ("Одіссея", XII, 395).

491. Хранителя... — тобто Зевса, охоронця домашнього вогнища.

534. Діва, зроджена Зевсом — Афіна Паллада, чий храм був на троянському пагорбі; за переказом, Афіна народилася з голови Зевса.

561. Діву гір... — тобто Артеміду.

565. Пергам — троянська фортеця% Троя взагалі.

599. Гроза ахейців — Гектор.

616-617...втіха— В сльозах... — "Чому сльози солодкі для страждениих?" — запитає з таким же подивом Августин Аврелій у своїх "Сповідях" (IV, 5).

624. Конечність (далі також "Необхідність"). — В оригіналі Ананке, втілення неминучості, що, за вченням Геракліта й інших філософів, керує світом.

718. Пелопіди — Агамемнон і Менелай.

807. Теламон — син Еака, учасник походу Геракла, сина Алкмени, на Трою. Похід був викликаний тим, що владар Трої Лаомедонт не заплатив за виконану роботу (див. прим, до р. 5) Аполлонові й Посейдонові. За порушення Лаомедонтом даного слова його дочка Гесіона мала стати жертвою морського чудовиська. Гесіону врятував Геракл; але теж не

отримав від Лаомедонта обіцяних коней. Тоді разом з іншими героями Геракл зруйнував Трою.

829. Лаомедонта син — Ганімед, виночерпій на Олімпі.

850…про Зевса… помовчу… — Зевс, уподобавши собі Ганімеда, перемінився в орла, викрав хлопця і заніс його на Олімп.

856-857. Мужа… Повезла собі… — Йдеться про богиню світанку Еос, яка покохала Тіфона, брата Пріама.

889. Уж людський — тобто вічний розум, який, за уявленням Анаксагора, порядкує світом.

925…приснився… факелом… — За переказом, Гекабі, перед тим як вона мала стати матір'ю Паріса, приснилося, що вона народила жевріючу головню. Пріам, боячися, щоб новонароджений не спричинився до загибелі Трої, велів комусь із старих слуг залишити немовля в горах на поталу диким звірам. Хлопчик одначе врятувався: його вигодувала своїм молоком ведмедиця. Зростаючи між пастухами, він сміливо охороняв отари від розбійників, за що дістав найменння Александр — "той, хто захищає (отари) від чоловіків". Про Паріса (Александра) мова йде у трагедії Евріпіда "Александр", що збереглась лише у фрагментах.

989. Амікли — місто в Лаконії, де вшановувалась Афродіта. 993. Афросіна — втілення безрозсудності.

1072. Скелю… світлосяйну… — Йдеться про Гаргару, одну з вершин гірського пасма Іди, де, за переказом, часто перебував Зевс. Натякається на незвичне освітлення цієї гори при сході сонця — явище, яке спостерігали стародавні (пор. у Лукреція, в поемі "Про природу речей", V, 663).

1077–1078…дванадцять… Місяців… — Мова йде про обрядові пироги у вигляді місяця (у греків — Селена), що дарувались йому, коли він був уповні. 1113. Пітана — один із округів міста Спарти… 1129. Акаст — володар фессалійського міста Іолка. 1282…в краю варварів… — Тобто у негрецькому, чужинному краю.

[443]

1293. Син Крона (Кроноса) — Зевс.

1309…землю б'ю руками… — ритуальний жест, яким викликали тіні померлих, що під землею.